

Тетяна Кучай

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЯПОНІЇ

У статті розглядається організація навчального процесу в університетах Японії. При вдосконаленні організації навчального процесу в університетах Японії при підготовці вчителя початкових класів останнім часом спостерігається тенденція збільшення часу на вивчення педагогічних дисциплін та на самостійну роботу студентів. Тому ми вважаємо, що при проведенні реформування в Україні потрібно використовувати досвід професійної підготовки вчителів початкових класів Японії.

Ключові слова: навчальний процес, університети, підготовка вчителя, Японія.

В сучасному світі відбуваються процеси посилення інтернаціоналізації та глобалізації, які здійснюють трансформуючий вплив на економічні умови й форми організації освітньої діяльності. Разом з глобалізацією ще одним визначальним процесом сучасності виступає зростання ролі освіти в суспільному розвитку й утвердженні його постіндустріальної парадигми. Під дією двох тенденцій (глобалізації та інформатизації суспільства) освіта трансформується й набуває нового значення, змісту й форми організації, формуються нові навички: здатність до навчання упродовж життя; вміння працювати із значною інформацією; інформаційно-комунікативними технологіями (ІКТ); креативність; вміння працювати в команді; диверсифікація джерел фінансування (від переважно державного до джерел доходів ВНЗ) та університетської діяльності (паралельна освіта, сіткові університети, дистанційна освіта); інтернаціоналізація і глобалізація освіти (уніфікація освітнього контенту в міжнародному масштабі, визнання дипломів, формування світового ринку освітніх послуг, зростання чисельності іноземних студентів, поява світових рейтингів університетів [1, с. 8–10].

Основні завдання й мета організації сучасної професійної підготовки японських учителів можуть бути достатньо зрозумілими і повними завдяки розгляду історичного процесу формування інституту підготовки педагогічних кадрів, який створювався впродовж останніх майже півтора сторіччя.

У працях японських і вітчизняних дослідників К. Ісідзака, О. Takashi, М. Murasawa, О. Озерської, Л. Галагана, В. Єлманової, Л. Айзікової, М. Родіонова, М. Забурдаєвої, Н. Погребняка, А. Джуринського та ін. висвітлюються в певній мірі питання організації навчального процесу в університетах Японії.

Метою статті є розкрити особливості організації навчального процесу в університетах Японії.

Знання й культура стають провідними в усіх сферах життя людей: економіці, утвердженні розумних соціальних перемін, поліпшенні побуту, гуманних зв'язках між країнами й народами. Але ще важливіше – вміння використовувати ці знання й культуру на добро, на справедливе соціальне влаштування життя [2, с. 204].

Як зазначає Л. Айзікова, в Японії підготовка вчителів організована таким чином, що вивчення предмету супроводжується вивченням педагогічних дисциплін, психології дитини та практичним викладанням у школі. Після цього студенти складають відбірковий екзамен, який передбачає перевірку знань з навчального предмету, педагогічних дисциплін, а також включає особисту бесіду. Вчителі, які щойно одержали диплом, продовжують отримувати допомогу спеціально призначених наставників і забезпечуються не менш як двадцятигодинною безвідривною підготовкою протягом першого року роботи [3, с. 205].

На думку В. Синельник, Японія завжди приділяла увагу системі освіти своєї нації, враховуючи народні традиції та підтримуючи народні цінності, орієнтувалась на інтелектуальний розвиток нації. Найважливішим джерелом зростання продуктивності праці серед японців є загальна увага до навчання. Культ навчання має актуальність не лише в школі, він зберігається все життя, виявляючись в інтенсивних місцевих програмах навчання, запроваджених в міністерських програмах, в навчанні дома та в повсякденному житті [4, с. 180].

Ми погоджуємося з думкою О. Дубасенюк про те, що якісно новий рівень взаємин між країнами змінив очікування від національних систем освіти і висунув до них ряд вимог із позицій міжнародного співробітництва. Сучасний світ – це світ, що відкритий для діалогу, для взаємопроникнення культур. Тому дуже важливо не замикатися тільки у своєму освітньому просторі, а шукати шляхи взаємодії з іншими освітніми моделями. Культура людини, рівень її самосвідомості виявляється саме в особистій причетності до подій загальнопланетарного, полікультурного масштабу [5, с. 92].

Слід зазначити, що в сучасній системі освіти Японії прослідковуються «західні» технології школи Монтессори, Вольфдорфської і російської педагогіки. Але, віддаючи належне досвіду педагогічної науки інших країн, японці вкладають в це так багато свого – традиційного і національного, що школа, здобувши «дещо» нове, все ж залишається унікальною японською школою [6, с. 165]. До того ж, з 2000 р. в цій країні почався експеримент щодо переходу до загальної вищої освіти [6, с. 163].

Ми вважаємо, що досвід системи освіти Японії щодо підготовки вчителя початкової школи цікавий для вивчення з метою подальшого доцільного використання для розв'язання зазначеної проблеми в Україні.

Додатковим аргументом є те, що в основі вивчення проблеми підготовки вчителя початкових класів у Японії лежать особисті контакти автора з викладачами ВНЗ в містах Токіо та Кіото, а також участь у Другому Міжнародному симпозіумі з освіти, психології та соціальних наук

(The And International Symposium on Education, Psychology and Social Sciences (ISEPSS-2014)), який відбувся у травні 2014 року в м. Кіото в Японії. ISEPSS пропонував чудову можливість для об'єднання викладачів, дослідників, студентів з різних дисциплін вищої освіти з метою обговорення злободенних питань і відкриття для себе останніх розробок та тенденцій в освіті, психології та соціальній науці.

Автор роботи була керівником секції, що підтверджено сертифікатом. На симпозіумі Тетяна Петрівна висвітлювала особливості підготовки майбутніх учителів в університетах Японії та України. Має сертифікат участі. На симпозіумі були представники всього світу, а саме: Індії, Польщі, Росії, Тайланду, Китаю, США, Тайвані, Японії тощо.

Автор роботи відвідала в Японії Кіотський (Kyoto University) та Токійський (The University of Tokyo) університети, де ознайомила з роботою професорсько-викладацького складу університетів та вивчила особливості підготовки майбутніх учителів в університетах Японії, зокрема питання організації навчального процесу, особливості організації педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів та науково-методичного забезпечення підготовки вчителів у Японії.

Зміни, що відбуваються, диктуються ноосферним суспільством, яке ставить нові вимоги до освіти, до величезної армії вчителів і педагогів, які зайняті навчанням і вихованням дітей та молоді. Адже складність полягає в тому, що система освіти, яка формувалася століттями, перестала бути єдиним джерелом передачі знань, а сам учитель, (педагог) поставлений у нові обставини, які вимагають від нього безперервного й оперативного поповнення власних знань та широкої обізнаності у тій інформації, яку дають сучасні засоби. Лише при цій умові вчителі й педагоги зможуть зберегти свій авторитет Учителя [7, с. 200–201].

В Японії Центральною Радою освіти у 1968 році визначені якості ідеального японця, що представлені на рис. 1. Ними мають володіти вчителі і формувати їх в учнів.

Як зазначає О. Озерська, педагогічна діяльність учителя Японії різноманітна і здійснюється за п'ятьма напрямками: навчальна (ретельна підготовка до уроків – перегляд підручників, нових посібників, підготовка методичних матеріалів – завдання, теми для інтерв'ю, тести та інш., тобто підготовка змісту, опанування методами навчання); особлива діяльність (вміння жити з дітьми, формувати їх здатність до взаємодопомоги, привчати до самоаналізу, досягати згоди і гармонії у класі) відбувається на заняттях «Особливої діяльності» при проведенні бесід, на засіданнях дитячих клубів, при проведенні екскурсій; виховна робота (відповідальність за поведінку учнів не тільки у школі, а й за її межами) при здійсненні якої, вчитель початкової школи постійно спостерігає за учнями, аналізує їх поведінку у школі і сім'ї, спілкується з батьками учнів, формує естетичні смаки, екологічну культуру, навички поведінки в громадських місцях, турбується про здоров'я і здоровий спосіб життя учнів; наукова робота; шкільне управління [8, с. 73].

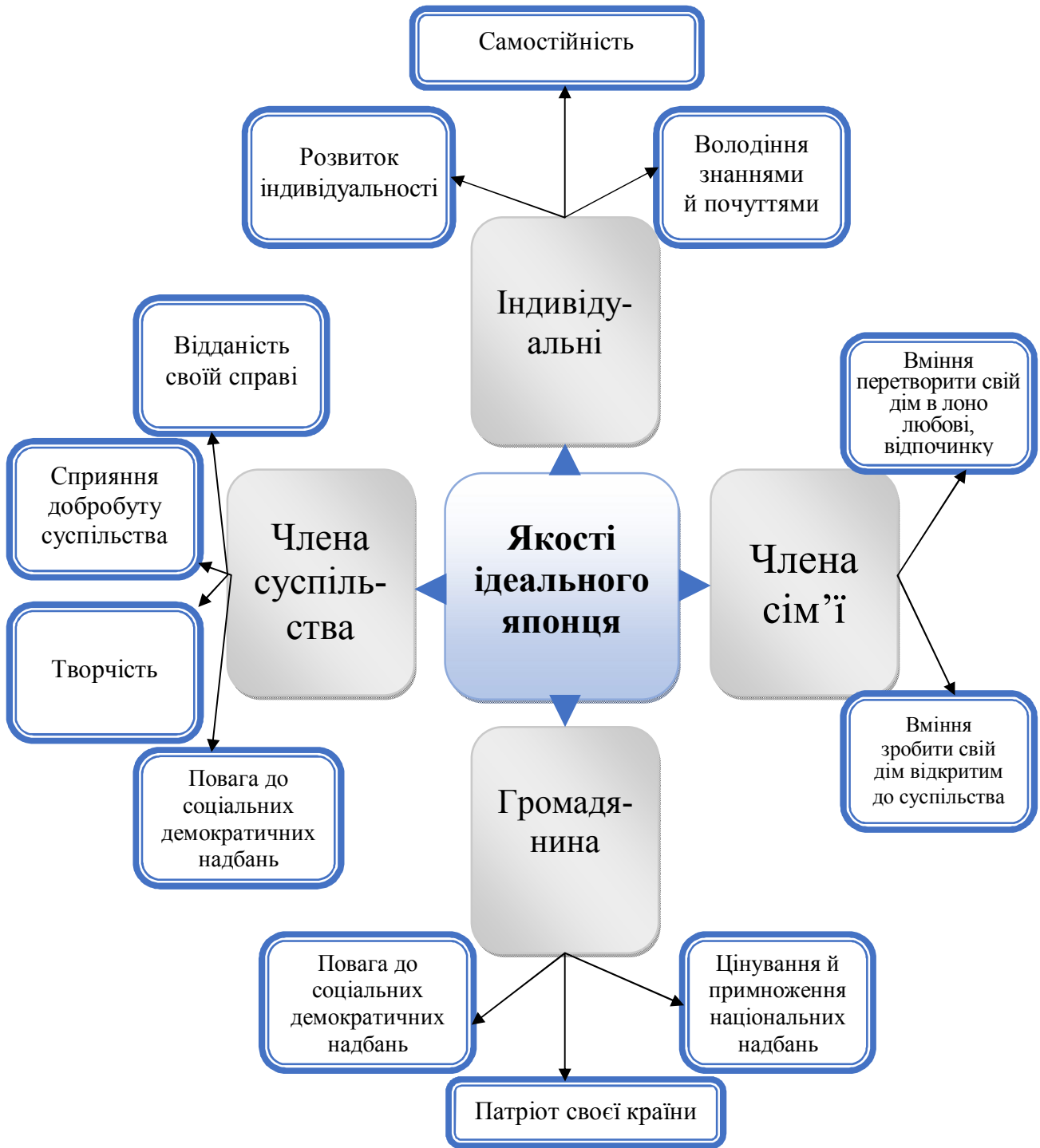

Рис. 1. Якості ідеального вчителя

У кожній з префектур країни (їх 50) відділи та Ради з питань освіти розробляють основні вимоги, завдання, принципи професійної підготовки вчителів, їх якості. На основі аналізу літературних джерел [8, с. 78–88] нами узагальнено й визначено основні завдання на основі яких формуються риси якості, якими мають оволодіти вчителі початкових класів у процесі їхньої підготовки. Щоб наблизитися до образу ідеального вчителя. Результати представлено в табл. 1:

Завдання підготовки ідеального вчителя

Виховні завдання	Навчальні завдання
<ul style="list-style-type: none"> • Виховання здатності до самоосвіти, співчуття; • Створення доброзичливої навчальної атмосфери; • Повага до закону і прав людини; • Збереження і трансляція національних традицій для прийдешніх поколінь; • Любов до дітей, людяність, щирість, сердечність • Виховання високих моральних якостей і фізичної сили у дітей; • Вміння виховувати колективізм, любов до природи, її краси; • Підготовка дітей до труднощів дорослого життя через формування високої мотивації до навчання як головної життєвої цінності. 	<ul style="list-style-type: none"> • Підготовка до безперервного навчання упродовж життя; • Фундаментальна професійна підготовка до майстерності, яка б забезпечувала розвиток суспільства у XXI ст.; • Широкий кругозір знань, самостійна педагогічна позиція, самоконтроль, самодисципліна; • Професіоналізм, діяльність (використання педагогічного досвіду), відповідальність, гнучке мислення; • Врахування індивідуальних особливостей учнів, ентузіазм, альтруїзм у педагогічній діяльності, покликання до вчительської професії;

Дані представлені в таблиці 1, свідчать, що виховні завдання превалюють над освітніми, що перегукується з дослідженнями О. Озерської, яка, аналізуючи вимоги до педагогічної освіти, затверджених Радами з питань освіти у 50-ти префектурах Японії, визначила рейтинг провідних завдань підготовки вчителів і зробила висновок про перевагу виховних цілей (наявність високих моральних якостей, здатність до співчуття, вміння працювати і виховувати колективізм, групове мислення, переважання групових інтересів над особистісними, формування патріотизму і громадської позиції, гармонійно розвиненої особистості, носія національних традицій та культури, естетичних цінностей і любові до природи) над освітніми (сформованість професійної компетенції вчителя – знань та володіння методами навчання і виховання, доступності та чіткості викладання предмету, широкої освіченості; покликання до професії вчителя; здатності до самовдосконалення у процесі безперервної освіти протягом усього життя, здатності відповідати вимогам епохи, що постійно змінюється) [8, с. 87–88].

Основні моральні вимоги до японського вчителя викладені у «Правилах поведінки вчителів загальноосвітніх шкіл», що видані у 1881 році, де визначені такі норми: виховання добродійності, відданості імператорові і його сім'ї, покірливості і слухняності, поваги до старших, позбавлення корисливих бажань, розширення ерудиції в різноманітних галузях знань і т.д. [9, с. 39–40].

При видачі вчительського сертифікату для перевірки відповідності педагогічного такту слугують названі «Правила поведінки вчителів загальноосвітніх шкіл», прийняті у 1881 році [10].

Враховуючи вищезазначене, розглянемо, як відбувається організація навчального процесу в Японії при підготовці вчителя початкових класів відповідно до відмічених вимог.

Підготовка вчителів здійснюється педагогічними університетами, університетами на педагогічних факультетах.

Формою підготовки вчителів є молодші коледжі, створені у 1950 році, які готують педагогічних працівників до роботи в дошкільних виховних закладах і початковій школі.

Нині в Японії діють 65 педагогічних коледжів, 58 з яких пов'язані з національними і 7 – з приватними університетами. Вони щорічно випускають приблизно 18 % випускників, які отримують учительські сертифікати.

Більшість університетів в Японії – приватні, а факультети з підготовки вчителів існують майже виключно в національних і префектурних університетах і коледжах. Із 76 державних університетів у 54 є педагогічні факультети і факультети з підготовки вчителів. Диплом учителя також можуть одержати студенти й інших факультетів при умові певної фахової педагогічної підготовки [11, с. 219]. Провідні університети Японії містять у своєму складі коледжі, педагогічні інститути, вищі школи, інститути мистецтв. У системі вищого педагогічного навчання учителів, окрім педагогічних факультетів, готують на будь-якому факультеті університету, який є в переліку Міністерства освіти, науки та культури Японії. Японські студенти, які мають нахил до педагогічної діяльності, можуть попри основну програму вивчати додаткові предмети психолого-педагогічного профілю й отримувати разом із дипломом бакалавра ліцензію на право викладати в школі [12, с. 27]. Підготовка вчителя початкових класів відбувається в трьох галузях: загальноосвітній; предметній; власне педагогічній.

Вчені по-різному підходять до розподілу навчальних дисциплін. Деякі вважають, що характерною рисою організації навчального процесу в японських університетах є чіткий розподіл на загальнонаукові й спеціальні дисципліни. На думку М. Родіонова, навчальний план підготовки майбутнього вчителя складається із загальноосвітнього, психолого-педагогічного та спеціального циклів [11, с. 219]. Інші вчені вважають, що для побудови програм характерний такий принцип: програма складається з трьох частин: загальноосвітньої (включає соціологію, японську, англійську мову, математику, фізичне виховання загальнопедагогічної (вступ до спеціальності, психолого-педагогічні курси – освоюється вся сукупність педагогічних операцій), спеціальної [13, с. 20].

Модель освітньої програми підготовки бакалаврів І. Пододіменко представив переліком таких взаємопов'язаних циклів: загальнонаукових дисциплін, цикл фундаментальних дисциплін та цикл професійно-орієнтованих дисциплін [14].

Інші ж вчені визначають такі групи навчальних дисциплін: загальноосвітні, суспільні, професійно-орієнтовані, природничо-наукові.

Змістовий компонент освітніх програм для підготовки бакалаврів початкових класів з метою проведення аналізу нами поділено на цикли:

– загальноосвітній, який включає набір предметів суспільних наук, літературу, географію, японську мову, іноземні мови, фізику, хімію, математику, біологію;

– спеціальний цикл – предмети, які вчитель буде викладати в школі. Крім цих предметів студентам пропонуються предмети за вибором (різні варіанти програм за складністю), а також поглиблене вивчення окремих предметів або розділів;

– педагогічний цикл – предмети, що належать до педагогіки та психології. Педагогічний цикл складається з обов'язкового і елективного навчання. Стандарт педагогічного курсу включає наступні дисципліни і види діяльності: 1) основи педагогіки (психологія навчання і розвитку, управління освітою, методи і технічні засоби навчання); 2) зміст і методика навчання (вивчаються предмети з програм початкової школи); 3) проблеми морального виховання; 4) курси за інтересами, що виходять за межі обов'язкової програми педагогічної освіти (філософія виховання, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, соціальна педагогіка, школознавство й ін.); 5) питання управління школою і професійної орієнтації; 6) педагогічна практика (від двох до шести тижнів) у базових школах при ВНЗ [15].

Деякі вчені зазначають, що в японській вищій освіті, передусім в університетах, на зразок американських ВНЗ традиційно існувала загальноосвітня підготовка (підготовка громадянина) протягом перших трьох семестрів. За перший дворічний період студенти одержують можливість глибше вникнути в суть обраної спеціальності, а викладачі – переконатися в правильності вибору студента, визначити його науковий потенціал. Теоретично по закінченні загальнонаукового циклу студент може поміняти спеціалізацію і навіть факультет. Однак такі випадки вкрай рідкісні й мають місце тільки в рамках одного факультету, а ініціатором виступає адміністрація, а не студент. В останні два роки студенти вивчають обрану ними спеціальність [16].

І тільки на базі вищої загальної освіти відбувався поділ на різні факультети і здійснювалась спеціальна підготовка (5 семестрів). Ідея розвитку загальної освіти у ВНЗ полягала в тому, щоб сформувати «розум та дух» громадян вільного суспільства. Однак, на відміну від північноамериканської вищої школи, японські університети ще в 70-х рр. почали модифікувати освіту, перетворюючи її в основу спеціального знання. Нині поняття про загальну освіту зникло з «Положення про університети». Сьогодні у значній кількості університетів студентам дозволяють вивчати спеціальні дисципліни з перших курсів. Продовжувати вивчення загальних дисциплін на III і IV роках навчання [17].

Отже, модель вищої школи Японії займає проміжне положення між типами вищої школи північної Америки та західної Європи.

Слід зазначити, що освіта дорослих у Японії, як зазначає М. Родіонов, здійснюється в системі так званого «соціального виховання» шляхом організації різноманітних короткострокових курсів, лекторіїв, семінарів, консультацій при префектурних і муніципальних «народних будинках» із загальної культури, естетичного виховання, домоводства й сімейних відносин, сільського господарства тощо. У 1990 році в Японії працювало понад 17 тис. таких будинків (3,9 млн. учасників) [11, с. 219].

Одним із головних розділів навчальних планів вищих закладів освіти Японії є підприємницька освіта. Навчання підприємницьким дисциплінам, менеджменту, маркетингу, основам економічних знань і бухгалтерського обліку здійснюється в усіх навчальних закладах Японії. Вивчення цих дисциплін розглядається японською системою освіти як необхідний фундамент для подальшої успішної самореалізації кожної особистості, як один з головних чинників набуття необхідного інтелектуального потенціалу для творчої й продуктивної діяльності [12, с. 25].

Навчальний рік в Японії продовжується з квітня по березень наступного року й нараховує 210 навчальних днів, або 35 тижнів. Університети з підготовки вчителів початкових класів організовують навчальний процес за семестровою системою. Формально студент має право вчитися у ВНЗ 8 років, тобто відрахування недбайливих студентів практично виключається. Переведення з одного університету в інший практикується у виняткових випадках. Але окремі університети здійснюють прийом іноземних студентів на другий або третій курс, при цьому для їхнього переведення проводяться спеціальні екзамени.

Якщо студент продовжує платити за навчання, адміністрація не вважає за можливе відрахувати його з університету. Як зазначає А. Галаган, за статистикою останніх сорока років лише 73–77 % студентів вкладаються у нормативний чотирирічний термін навчання, 9–10 % закінчують університет за п'ять років, близько 2 % – за шість. 0,2–0,8 % – за сім і більше років. Однією з причин толерантного ставлення адміністрації до «довічних студентів» є те, що в країні має місце жорсткий конкурсний відбір при вступі. Вважається, що пройшовши його, студент довів своє право на навчання й воно не потребує підтвердження в подальшому [159, с. 29].

Навчальний план ВНЗ включає в себе обов'язкові та предмети за вибором, при чому вибіркові навчальні предмети визначаються наявністю матеріальної бази та відповідного складу викладачів.

Після Другої світової війни Японія ввела кредитні системи аналогічно як у США – прийняла систему залікових одиниць (оцінка обсягу навчального матеріалу за кількістю годин, що виділяється щоденно упродовж семестру на роботу в аудиторії або лабораторії) [18, с. 29]. Як видно із зазначеного, значимість навчальних предметів оцінюється спеціальними заліковими одиницями (кредитами). Причому, за основу

необхідно брати ту кількість годин, що відводиться на опанування певною навчальною дисципліною.

Як зазначають Н. Зверева та О. Муравйова, регламентуються не лише аудиторні заняття, а й самостійна робота студентів. Для закінчення ВНЗ студент має набрати певну кількість залікових одиниць з кожної дисципліни. Нормативи встановлюються Міністерством освіти [6, с. 167–168]. Кількість залікових одиниць, які потрібно набрати для одержання ступеня бакалавра, коливається від 124 до 150.

Для отримання одного балу потрібно: прослухати протягом 15 тижнів лекційний курс – по годині щотижня з двома годинами самостійних робіт, або брати участь у семінарах протягом 15 тижнів – по дві години з однією-двома годинами самостійної роботи; брати участь у лабораторних заняттях протягом 15 тижнів – по три години самостійної роботи [12, с. 27].

Враховуючи, що на 1 кредит припадає 45 годин навчальних занять, в цих залікових одиницях визначається і обсяг роботи з кожної дисципліни. Вивчення основних предметів оцінюється різною кількістю залікових одиниць.

Для оцінки знань прийнята чотирибальна система – «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» [18, с. 29].

Ліміт часу, що відводиться на вивчення предметів загальноосвітнього циклу у ВНЗ, складає 36 предметів. Загальна кількість залікових одиниць складається із 40 одиниць предметів загальноосвітнього циклу, восьми – з іноземної мови, чотирьох – із фізичного виховання.

Зі спеціального циклу студент обов'язково вивчає предмети, які викладаються у початковій школі (24 залікові одиниці). Одинадцять одиниць він отримує за більш поглиблене вивчення деяких предметів: японської мови, суспільствознавства, математики, природознавства, музики, живопису, фізкультури чи домоводства. Нині важливе значення надається вивченню методики оволодіння інформаційними технологіями і наочністю, педагогічному менеджменту [8].

Сума кредитів на предмети педагогічного циклу в залежності від сертифікату в початковій школі коливається від 31 до 41 кредиту. Педагогічний цикл предметів включає вивчення теорії навчання і виховання та практику вчительської діяльності. На предмети, пов'язані з педагогічною професією, відводиться по 2 кредити для отримання сертифікатів для всіх типів шкіл; на предмети, пов'язані з теорією виховання і навчання – відповідно – від 4 до 6 кредитів; на предмети, пов'язані з різними програмами та методами виховання і навчання у початковій школі відводиться до 22 кредитів; на предмети, пов'язані з навчанням дітей, педагогічними бесідами і консультаціями відводиться – по 4 кредити; на загальні практичні знання – по 2 кредити [8].

Можна й так схарактеризувати розподіл кредитів. Майбутній учитель початкової школи має набрати не менш, ніж 41 кредит із циклу педагогічних дисциплін, зокрема: мінімум балів з розділу стандарту

педагогічного курсу «Основи педагогіки» – 12 кредитів; з розділів: а) зміст і методика навчання; б) проблеми морального виховання; в) курси за інтересами – 22 залікові одиниці; з розділу управління школою й професійної орієнтації – 2 кредити; з розділу педагогічна практика – 5 залікових одиниць [15].

До педагогічного циклу предметів належить і педагогічна практика. Педагогічна практика обов'язкова для всіх і оцінюється п'ятьма-чотирма одиницями. Ми зазначаємо, що 180 годин, які відводяться на цей вид навчання, дуже замало для майбутніх учителів початкових класів. Але якщо врахувати те, що з 1989 року введена в дію однорічна програма підготовки практикуючих учителів, то можна вважати, що ця програма компенсує в певній мірі невеликий обсяг відведених годин на педагогічну практику.

Аналіз літературних джерел свідчить, що вчителів початкових класів у Японії готують у ВНЗ – на педагогічних факультетах університетів або в педагогічних коледжах. Масовість студентів – відмінна риса останнього півстоліття Японії. На сьогодні в країні нараховується понад 3 млн. студентів. Змістовий компонент освітніх програм для підготовки бакалаврів початкових класів нами поділено на цикли: загальноосвітній, спеціальний, психолого-педагогічний. При вдосконаленні організації навчального процесу в університетах Японії при підготовці вчителя початкових класів останнім часом спостерігається тенденція збільшення часу на вивчення педагогічних дисциплін та на самостійну роботу студентів. Тому ми вважаємо, що при.

Потребує подальшого дослідження використання досвіду професійної підготовки вчителів початкових класів Японії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти в глобалізованому світі / Каленюк І. С. // Інноваційний розвиток вищої освіти : монографія / під ред. О. В. Кукліна. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 316 с.
2. Кудин В. А. Образование в судьбах народов (Дидактика нового времени) / Кудин В. А. – Киев : ПП «Гама-Принт», 2007. – 218 с.
3. Айзікова Л. В. До проблеми інтеграції теорії і практики в підготовці вчителя: міжнародний досвід [Електронний ресурс] / Айзікова Л. В. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/7/44.pdf>
4. Синельник В. Ю. Система вивчення іноземних мов як аспект реформування змісту освіти Японії / Синельник В. Ю. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 13(224), Ч. І. – С. 180–184.
5. Дубасенюк О. А. Проблема полікультурної підготовки студентів у зарубіжній педагогічній науці і практиці / О. А. Дубасенюк, Н. В. Якса // Професійна освіта: педагогіка і психологія : Польсько-український, україно-польський щорічник / [за ред. Т. Левовицького,

- І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. – [Вип. X.11.] – Ченстохова-Київ, 2010. – С. 91–102.
6. Гаврилюк О. Підготовка майбутніх фахівців у американській та японській зарубіжних системах вищої професійної освіти / О. Гаврилюк // Вісник Львів. УН-ТУ Сер. пед. – 2005. – Вип. 19, Ч. 1. – С. 234–240.
 7. Kyotofu no kyouiku 2003. Kyotofu kyouiku iinkai, 2003. – 14 p.
 8. Озерська О. Ю. Професійна підготовка вчителів у вищих навчальних закладах Японії : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Озерська Оксана Юріївна. – Х., 2006. – 212 с.
 9. The making of compulsory education in Japan, Japanese National commission for UNESCO // Modern education and teacher training. – 1958. – P. 32–48.
 10. Japan's modern educational system. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mext.go.jp/hakusyo/book/hpbz198103/hpbz198103_2_169.html
 11. Bruce Macfarlane. Research Ethics in Japanese Higher Education: Faculty / Bruce Macfarlane, Yoshiko Saitoh // J Acad Ethics 6. – 2009. – № 3. – P. 181–195.
 12. Терентьева Н. О. Система вищої освіти (університетський сектор) у провідних країнах світу: Японія / Терентьева Н. О. // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – Випуск 209, Частина 1. – С. 25–29.
 13. Пододіменко І. І. Особливості змісту професійної підготовки бакалаврів комп'ютерних наук в університетах Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN25/17.pdf>
 14. Пронников В. О. Освіта в Японії / В. О. Пронников, І. Д. Ладанов ; [пер. з рос.]. – К. : Знання Україна, 1991. – 32 с.
 15. Система вищої педагогічної освіти в Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebooktime.net/book_162_glava_128_%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90_%D0%92%D0%98%D0%A9%D0%9E%D0%87_%D0%9F%D0%95.html
 16. Грищенко І. М. Стан та особливості управління вищою освітою в Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yourdatabase.org.ua/obshhestvo/stan-ta-osoblivosti-upravlinnya-vishhoju-osvitoju-v-yaponi%D1%97.html>
 17. Система вищої освіти в Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psi-help.com/pdruchnik-z-psixologchno-pedagogki/33-metodichnij-posbnik/285-sistema-vishho-osvti-v-yapon-.html>
 18. Галаган А. И. Система образования в Японии / Галаган А. И. // Проблемы зарубежной высшей школы: обзор информации НИИВШ. – М., 1989. – Вып. I. – 60 с.